

Қожахметова А.Қ.
**Көркем мәтін прагматикасын
корпустық лингвистика
кеңістігінде зерттеу**

Қазіргі таңда технологияның жедел дамуы тіл білімінде жаңа салалардың тууына алып келді. Осындай саланың бірі – қолданбалы лингвистиканың аясында пайда болған – корпустық лингвистика саласы. «Корпус» дегеніміз компьютердің жадына электронды түрде негізделген лексикалық, грамматикалық бірліктері толықтай қамтылған мәтіндер жиынтығы. Корпустың маңыздылығы оның мәтінді аннотациялауында, соның негізінде сөз қолданысының коммуникативтік-прагматикалық қызметін айқындайтын мәтіндерге талдау жасау мақсаты қойылуында. Корпусқа енгізілетін мәтіндер әр түрлі жанрларды (көркем әдеби тіл, публицистика, ғылыми-техникалық мәтіндер т.б.) қамтиды. Мәтіндерді іріктеу семантикалық талдау жасау компьютердің мүмкіндігіне орай жасалады. Яғни бұл жүйедегі зерттеу ауқымының сандық сипаты мен сапалық мәні сабақтастығы. Компьютерлік технологияның көпқырлылығы мәтін лингвистикасы, мәтіндік талдау мәселелерінің қарқынды дамуына үлкен мүмкіндік туғызады. Осы ғылымның пайда болуы және ақпараттандыру жүйесі мен ғаламтордың жаһандануы, тіл біліміне үлкен өзгерістер енгізілді. «Корпустық лингвистика» ғылым саласы ретінде қазақ тіл біліміне енді ғана еніп келеді. Қазақ тіл білімінде корпустық лингвистиканың бастапқы теориялық негіздері, бастау ұғымдары туралы ұлттық әдеби мәтіндер корпусының мақсат-міндеттері мен оларға қойылатын талаптар және т.б. мәселелер ғылыми талқыға түсуде.

Түйін сөздер: компьютер, корпустық лингвистика, корпус, мәтін, прагматика.

Kozhahmetova A.K.
**Research in Artistic Texts
Pragmatics in Corpus Linguistics**

At present, the growing development of informational technologies gave rise to new directions in the sphere of linguistics. One of these directions in linguistics, in the frameworks of applied linguistics, is Corpus Linguistics. «Corpus» is informational and referential system based on collecting texts in electronic format. Corpus is firstly designed for carrying out scholarly research in the spheres of lexis and grammar of language as well as revealing not explicitly reflected changes in language in the process of its development during relatively small periods of time – from one to two centuries. The other goal of Corpus is providing necessary information related to such spheres of language as lexis, grammar, accent study, history of language etc. The texts of different genres such as of fiction, informative, scientific and technical contents etc. are put into Corpus. Semantic analysis of text, thus, is carried out by computer programs. The modern software in computer technologies in many regards simplifies and accelerates operations of linguistic processing of the texts of small and big quantitatively and qualitatively sizes. Processes of globalization in the field of science and informational technologies, as well as Internet, remarkably contributed in the modern development of linguistics.

Key words: computer, corpus linguistics, corpus, text, pragmatics.

Қожахметова А.Қ.
**Исследование прагматики
художественного текста
в корпусной лингвистике**

В настоящее время, стремительное развитие информационных технологий привело к возникновению новых направлений в области лингвистики. Одно из этих направлений в лингвистике, в частности в рамках прикладной лингвистики, является корпусная лингвистика. «Корпус» – это информационно-справочная система, основанная на собрании текстов в электронном формате. Корпус предназначен, в первую очередь, для проведения научных исследований в сферах лексики и грамматики языка, а также для выявления неярко выраженных изменений в языке в процессе его развития на протяжении относительно небольших отрезков времени – от одного до двух столетий. Другая задача корпуса – обеспечение необходимой справочной информацией относящейся к таким областям языкознания как лексика, грамматика, акцентология, история языка и др. В Корпус вносятся тексты различных жанров: язык фантастики, публицистика, научные и технические тексты и т.д. Семантический анализ текста, таким образом, выполняется компьютерными программами. Современное программное обеспечение компьютерных технологий во многом упрощает и ускоряет процессы лингвистической обработки текстов больших количественных и качественных объемов.

Ключевые слова: компьютер, корпусная лингвистика, корпус, текст, прагматика.

«Ғылым ордасы» РМК базасындағы ҚР БҒМ ҒК ҒЗИ-лардың
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-мен бірлескен А.Байтұрсынұлы атындағы
Тіл білімі институты магистратурасының II курс магистранты,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: akony_8484@mail.ru
Ғылыми жетекшісі – ф.ғ.д. профессоры Ж.А.Манкеева

**КӨРКЕМ МӘТІН
ПРАГМАТИКАСЫН
КОРПУСТЫҚ
ЛИНГВИСТИКА
КЕҢІСТІГІНДЕ ЗЕРТТЕУ**

Қазіргі таңдағы мәдени-экономикалық белсенді коммуникация мен интеграцияға негізделген жаһандану үдерісі кеңістігінде ақпараттық технологияның қарқынды дамуы кез келген ғылым саласының қоғамдағы жаңалықтармен бірге жаңарып, жетілуін талап етеді. Мұндай жаңашыл даму үрдісін тіл білімінінен де көруге болады. Соңғы он жылдықта компьютерлік технологияның мүмкіндіктерін пайдалану нәтижесінде қазақ тіл білімінде компьютерлік лингвистика саласының өрісі кеңге жайылып келеді. Компьютермен тіл білімін ұштастыру лингвистиканың одан әрі қарай жаңа мүмкіндіктер мен жетістіктерге қол жеткізуіне және кей проблемаларды компьютерлік әдістәсілдер арқылы қол жұмыстарын жетілдіру, автоматтандыру мәселесін шешуге мүмкіндіктер туғызып отыр. Оның алғашқы нышандары ретінде 70-ші жылдардағы есептеуіш машиналардың (ЭВМ) көмегімен жасалған әртүрлі жиілік сөздіктердің жасалуын атауға болады.

Осы бағыттағы жұмыстардың жетілуі тілді зерттеудің қазіргі заманауи бағыттары мен кешенді сипаты негізінде анықталатын тілдің коммуникативтік жаңа деңгейіне тікелей қатысты ақпараттандыру технологиясы тіл білімінде жаңа бағыттардың қалыптасуына ықпалын тигізіп отыр. Сондай тың бағыттардың бірі – корпустық лингвистика. Бүгінгі заманда техникамен, компьютердің қарқынды дамуына байланысты қалыптасушы корпустық лингвистиканың теориялық маңыздылығы мен практикалық құндылығы, ең алдымен мәліметтердің бәрін компьютерге алдын ала енгізу арқылы зерттеушілердің қажет мәліметті тауып алуы үшін қор жинақтауына мүмкіндік беруінде.

Компьютерлік технологияның мүмкіндігіне сүйене отырып дамушы тіл біліміндегі бұл бағыттың халықтың рухани және материалдық мәдениетінің жарқын айнасы ретіндегі тіл қазынасын әр қырынан кең көлемде зерттеуі түрлі деңгейде талдауы, инновациялық әдістерді қолдануы – қазіргі тәуелсіздік кеңістігіндегі «ұлт болмысын тіл арқылы таныту» қағидасына сәйкес өзекті мәселе.

Осыған орай корпустық лингвистика кеңістігінде көркем сөздердің тілін кең арнада зерттеудің маңызы зор. Себебі, ол өз кезегінде зерттеуге алынған мәтіндердегі компьютердің мүмкіндігі арқылы көркем сөз қызметінің кең арнасын кешенді

зерттеуге көмектесіп, ғылыми-әдістемелік негізін антропоэзектік бағыт құрайтын қазақ тіл білімінің лингвомәдениеттану, когнитивті лингвистика психолінгвистика, прагмалінгвистика т.б. салаларымен өзара үндесіп, өзекті мәселелерді шешуге тиімді үлес қосатыны байқалуда.

Осымен байланысты қазіргі лингвистикалық зерттеулерде тілдің қолданысы, жоғарыда атап көрсеткеніміздей, тілдің коммуникативтік қызметінің жаңа деңгейі мен жаңа ақпараттық әлеуметтік санада анықталуының нәтижесінде олардың жұмсалымдық ерекшеліктеріне баса назар аударылады. Бұл жағдай тілді жеке өз алдына емес сонымен қатар *тіл-компьютер-адам* кешенінде жан-жақты қарастыруды қажет етеді.

Осымен байланысты корпус мәтінін жасауды мақсат еткен арнайы еңбек ең алдымен, мәтіндердің таңдалуынан басталады. Корпусқа енгізілетін мәтіндер зерттеу мақсаты мен нысанының қажеттілігін толықтай қамтамасыз ететіндей болуы аса маңызды болып табылатындықтан көлемді мәтіндер іріктеліп алынады. «Корпус» дегеніміз компьютердің жадына электронды түрде енгізілген мәтіндер жинағы болып табылады десек, *корпустық лингвистика* кеңістігіндегі зерттеулер компьютердің мүмкіндіктеріне сүйене отырып, ауқымды электронды мәтіндер арқылы іске асырылады. Демек, бұл арада корпуслық лингвистика мен мәтін лингвистикасының өзара тығыз байланыстылығына мән беру аса маңызды.

Тілді зерттеудің антропоэзектік жаңа дейгейіне сәйкес қазақ тіл білімінде *мәтін теориясы, мәтіндік талдау, дискурс* т.б. мәтін лингвистикасына қатысты жөніндегі зерттеулер соңғы уақытта қарқынды жүріп жатқаны белгілі. Осы арада мәтін лингвистикасына қатысты бастапқы ойлар қазақ тіл білімінің негізін қалаушы проф. Құдайберген Жұбанов еңбектерінде кездесетінін атап өту орынды.

Қ.Жұбанов еңбектерінде *мәтін* ұғымы «сөз бұйымы» деген атаумен беріледі. Ғалым мәтін мәселесіне қатысты былай дейді: «*Сөз бұйымын* дұрыс жасап шығу үшін де оның жасалу жолын, материалының сыр-сипатын білу керек. Сөзді дұрыс құраудың жолын білу – жазылған сөзге ала-бөле қарау. Өйткені ауызекі сөйленетін сөздің ондай-мұндай қисығын білдіртпейтін басқа жағдайлар бар. Жазулы сөзде бұл кеңшіліктердің бірі де жоқ. Кітаптың сөзі қисық болсын, дұрыс болсын қалай жазылған болса, солай оқылады, қалай оқылса, солай түсініледі немесе түсініксіз күйімен қалып қояды. Сондықтан, әсіресе, жазылатын сөздің қалай құру тетігін білу

өте қажет [1, 148]». Бұдан көріп отырғанымыздай, «жазған кісіден қайта сұрап алуға болмайтын» мәтіннің өзіндік сипаты бар, өзіндік жүйесі бар құбылыс ретіндегі маңыздылығына қатысты ғалымның *мәтін* ұғымын «сөз бұйымы» деп атауы оның (мәтіннің) белгілі бір тілдік бірліктерден құралған, жүйелі құбылыс екенін көрсетеді.

Бұл пікір А.Байтұрсынұлының «Тіл-құрал» деген тұжырымымен үндесетінін байқау қиын емес. Осыған сәйкес қазіргі уақытта мәтін әр қырынан, әр түрлі бағытта жан-жақты зерттелуде. Қазақ тілінің шұрайлы да құнарлы бай қазынасында сақталған және көрініс табатын көркемдік әлеуеті, құндылықтық т.б. коммуникативті-прагматикалық әлеуеті ретінде жинақталып, мәтіндердегі көрнекті ақын-жазушылардың шығармасынан іріктелген мәтіндер енгізім жұмысы арқылы корпусқа енгізілуі А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтында қолданбалы лингвистика саласының маманы проф. А.Жұбановтың жетекшілігімен жүргізілуде. Соның нәтижесінде жинақталған көркем мәтіндерден құралған «Қазақ әдеби тілінің ұлттық корпусын» жасау – қазіргі қазақ тіл біліміндегі аса өзекті мәселенің бірі.

«Мәтіннің көмегімен тілдің өмір сүруін, оның заңдылықтарын тануға болады» деп көркем мәтін тілін зерттеуші проф. Б.Шалабай жазғандай мәтіннің алатын орны ерекше [2,44].

Ал мәтінді дискурстық талдау барысында антрополингвистикалық қағидаға сүйенген зерттеуші ғалым А.Ж.Шайкенова мәтінге төмендегідей анықтама береді: «Мәтін – коммуникативтік бағыттағы, нақты бір ақпаратты өз бойына жинаған, әрі өзгеге жеткізе отырып, белгілі бір уақыт пен кеңістіктен мәлімет (дерек) беретін, жеке тұлғаның рухани әлемін ашуға ықпал зор күрделі тілдік таңба» [3, 8].

Жоғарыда мәтінге берілген анықтамалар мәтіннің өзіне тән ерекшелігі ретінде жалпы адамға қатыстылығы, яғни дүниетаным мен оның көрінісі ең алдымен адамдардың танымына бағытталатынын айқындайды. Ал көркем шығармада жазушы өз идеясын, көзқарасын жеткізуде оқырманның қажетіне жарайтындай, түсініп отырып, қызығып оқитындай тілдік бірліктерді қолданатыны белгілі. Сондықтан кез келген мәтін дүниетанымдық және прагматикалық аспектіден құралып, тілдің сан қырлы бірлігін бір тұтастықта құрайды. Соның нәтижесінде, сайып келгенде, көркем мәтіннің коммуникативтік-прагматикалық қызметі арқылы сол халықтың танымдық аясы, сол ортаның мәдениеті, тұрмыс-тіршілігі нақты да, айшықты көрінеді, танылады.

Осы қызметті тануға бағытталған мақсаттың тиімді орындалуына септігін тигізетін корпус-тық лингвистика мәтіндерді іріктеуде танымдық-деректік мәні бар халқымыздың ұлттық құндылықтарынан, мәдениеті мен тұрмыс тіршілігінен, салт-дәстүрінен хабар бере алатын тілдік деректер айшықталған шығармалардың іріктеліп алынуы аса маңызды. Демек корпус-тық ауқымды мәтіндерді қамтып, жинақтайтын қор ретінде ғана емес, болашақ ұрпағымызға қалдырар мұрамызды жеткізуші құрал ретінде де тиімді пайдалану – қазіргі қазақ тіл білімінің, мемлекеттік тіл қызметін жүзеге асырудың жолындағы ыждағатты іс-шара.

Осы арада бұл саланың тілді зерттеудегі сапалық мәні мен сандық мәнінің сабақтастығын атап өткен жөн. Нақты айтқанда, корпус-тық лингвистиканың зерттеу нысанына енген мәтіндердің көлемі миллион сөзқолданыстан асып түседі. Миллиондап жиналған мәтіндердің ішінен белгілі бір автордың еңбектерін іріктеп алып, оның электронды нұсқасы арқылы, зерттеуімізді біршама жеңілдеті аламыз. Осыған дейінгі ғылыми еңбектерде белгілі бір автордың тілдік тұлғасын зерттеу үшін оның шығармаларын оқи отырып, зерттеу мақсатына сай қажетті сөйлемдерді тауып, оны қағазға әр тілдік ерекшеліктерін картотека түрінде жазып жинақталып отырған. Ал корпус-тық лингвистика бұл жұмысты біршама жеңілдетуге мүмкіндік береді. Мысалы, көнерген сөзқолданысын талдау үшін, компьютердің көмегі арқылы қажетті сөзді табуды белгілі бір бағдарламалар арқылы жүзеге асырып, қажетті мәліметті оп-оңай тауып алуға болады.

Ең алдымен, корпус-тық лингвистика шеңберіндегі зерттеулерде, ізденістерде метабелгіленім қойылып отырады. Метабелгіленімдер – корпус-тық лингвистика жүйесінде жүргізілетін ғылыми-зерттеу жұмыстарында белгілі бір кезеңге, стильге авторға, тақырыпқа т.б. қатысты материалдар жинаудың таптырмас дереккөзі. Себебі, метабелгіленімдер қойылған корпус-тардан зерттеушілер өзіне қажетті стиль, кезең, автордың аты-жөні, шығарманың аты, жылы ақпараттар бойынша мәліметтерді тез тауып алуына мүмкіндік алады. Бұл жетістікті қазіргі дамыған тіл біліміндегі электронды мәтінді талдауда тиімді қолданылатын маңызды әдіс деп бағаланады. Оның нақты бір үлгісін былайша көрсетуге болады:

<Жанр> Проза <\Жанр>
 <Автор> Әбіш Кекілбаев <\Автор>
 < Тақырыбы > Бір шөкім бұлт <\Тақырыбы >
 <Жылы> 1966 <\Жылы>

Жоғарыда атап көрсетілгендей, көркем мәтіндерде қолданылған түрлі теңеулер, фразеологиялық тіркестер мен мақал-мәтелдер автордың танымын, оның шығармасында бейнелеп отырған ортасының мәдениетін, тұрмыс-тіршілігін байқауға анықтауға болады. Демек, сол байлықты ауқымды көлемде жинақтаған көркем мәтіндерді зерттейтін корпус-тық лингвистика тіліміздің байлығын көрсетумен қатар, тілді байытатын оның ары қарай дамуына, сақталуының бірден-бір жолы. Сонымен бірге ұлт тілінің құдіретін, оның бүкіл болмысын танытуға қызмет ете ұлт болмысымен сабақтас тіл қазынасын зерттеуде де орны айрықша. Соның негізінде әр жазушының тұтас қарастырылған шығармашылық қолданысындағы көркем сөздің прагматикасын, мағыналық астарын аша отырып, әрбір тілдік тұлғаның шеберлік өрісіне орай сөз қолданыстарының жанданып, даму сипаты айқындалады.

Осы орайда көркем мәтіндегі этномәдени мазмұнды сөздердің маңызы жоғары екені белгілі. Осы мақалада, ойымыздың дәйегін корпусқа енгізілген Ә.Кекілбаевтың мәтінін талдау арқылы көрсетейік. Зерттеу барысында электронды мәтін көмегімен корпусқа енгізілген «Қазақ әдеби тілі сөздігінің» көмегімен қазақ әдеби тілінің қалыптасуы мен дамуына үлес қосып келе жатқан сөз зергері Ә.Кекілбаевтың шығармаларынан («Бәйгеторы», «Бір шөкім бұлт» т.б.) жинақталған 500 000 сөзқолданыстан компьютердің «табу» («найты») нұсқаулығы арқылы этномәдени мазмұнды сөздерді тауып, келесі бір файлға жинақтадық. Бұл жерде қол жұмысы біраз жеңілдеп, жартылай автоматты түрде жүзеге асырылды. Алдымен «Қазақ әдеби тілінің сөздігінен» этнонимдерді жеке бір файлға жинап, сол сөздерді көркем мәтіндерден ізделіп, көшіріп алынып жазушының электронды мәтінінен іздеп, табылды.

Мысалы, АБАЖА з а т. к ө н е. э т н. *Ыдыс-аяқ, тамақ сақтайтын ағаш кебеженің үлкен түрі* [4].

Абажа бөлмеде атымен жат бір әйел, бір еркек не бітірмек, не сөйлеспек?, Осындай абажа шатырдың әр бұрышынан қақ ортаға созылған, әрқайсысының басында айдың суреті салынған төрт ұзын бақан бір-бірімен айқұшақ қауып байласыпты да, соларды тіреу қып үстіне шағын мұнара орнатылыпты [5].

АСАДАЛ з а т. э т н. *Тамақ пен ыдыс-аяқ сақталатын кебеже.*

Кемпір біткен асадалдың түбіндегі өлі астың бәрін қазанға салады (Құс қанаты).

ҚОЗЫКӨШ з а т. э т н. *Халықтық өлшем* [4].

Ал патшадан, қонтайшыдан, торғауыт ханы мен Хиуа, Бұхардан әдейілеп келетін елшілер алдын-ала үй тігіліп, кілем жайылып, қозыкөш жерден нөкер шығып қошаметпен қарсы алынады [5].

ӘБДІРЕ з а т. э т н. *Киім-кешек, әртүрлі бұйымдар салатын үлкен ағаш сандық, кебеже. Екеуі ә б д і р е н і ашып, жаулықтық ақ нәрсені алады* [4].

Ық жаққа апарып төрт-бес сіліксең жетіп жатыр. Аузы қисайып кеткен атамзаманғы жүк аяқ, ұста қайнысы қалай болса солай лекерлей салған абажадай әбдіре тек көшкен-қонғанда ғана қозғалады [5].

БАҚАН з а т. э т н. *Киіз үй тіккенде шаңырақ көтеруге, үзіктер мен түндіктерді көтеріп жабуга керекті, дауыл тұрғанда тіреу болатын ашалы ағаш* [4].

Осындай абажа шатырдың әр бұрышынан қақ ортаға созылған, әрқайсысының басында айдың суреті салынған төрт ұзын бақан бір-бірімен айқұшақ қауып байласыпты да, соларды тіреу қып үстіне шағын мұнара орнатылыпты [5].

Бүгінгі күні бұл сөздер күнделікті қолданыста өте сирек қолданылатын сөздердің қатарында. Алайда, қазақ халқының өзіне ғана тән тілдік атаулары төл мәдениеттің дерегі ретінде, оларды ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп, сол арқылы ұлтымыздың құндылықтарын өз деңгейінде сақтап, басқа халықтан ерекше екенін айғақтайтын тілдік қоры танымдық-ақпараттық асыл қазынасы екені белгілі. Олай болса, рухымызды жаңғырту мен төл тарихымыз бен мәдениетімізді танытуға бағытталған заманауи талапқа, сұранысқа сай корпустық лингвистика саласының ғылыми-техникалық әлеуетін қолжетімді мүмкіндіктер арқылы көркем тілде бейнеленген құндылығымызды бере алады.

Алдағы уақытта корпустық лингвистиканың ғылыми-әдістемелік негізін пайдаланып, Ә.Кекілбаевтың сөз зергерлік шеберлігін айшықтайтын шығармаларындағы көркем сөздерге кешенді талдау жүргізу міндеті тұр. Соның нәтижесінде корпусты басқа да зерттеулер жүргізуге, пайдалануға болатындығына көз жеткізу. Тіл білімінде корпустық лингвистиканың мүмкіндігі шексіз бағыт екенін көрсетпек. Өз кезегінде осы тектес талдауларды жүргізу болашақта ол арқылы тағы да тіл болмысын анықтауда қандай жетістіктерге қол жеткізе алатындығымызды білуге жол ашпақ.

Мысалы, корпусты пайдаланушы көнерген сөздерге қызығушылық танытып, оның мағынасын білуге тырысатыны хақ. Сондықтан да халқымыздың мәдениетінен ақпарат беретін сөздерді жинау арқылы болашақта этникалық сөздер корпусын жасауға деген қажеттілік туындауы әбден мүмкін. Бұндай корпус түрі қай халық үшін болмасын, өз маңыздылығын ешқашан жоғалтпасы анық. Қайта заманауи технология мүмкіндігі арқылы басқа да халықтардың, немесе басқа елде жүрген қандастарымыз үшін тиімді болмақ. Олар кез келген жерде, кез келген уақытта корпус арқылы өз халқының құндылығынан ақпарат ала алады.

Сондықтан корпустық лингвистика тіл қазынасын, тіл қолданушының қолданыс әлеуетін дәйектейтін ауқымды мәтіндерді қамтып, жинақтайтын қорымыз болғандықтан, болашақ ұрпағымызға қалдырар мұрамызды жеткізуші құрал ретінде тиімді пайдалану – заманауи тіл білімінің басты мақсаттарының бірі болмақ.

Тілдік қазынаны игеру мен зерттеудің заманауи мүмкіндіктерін ұлтымыздың ежелден келе жатқан құндылықтарын танытумен ұштастыра білу осы бағыттың дамуын жандандыра түспек.

Әдебиеттер

- 1 Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы, 2010, – 148 б.
- 2 Шалабаев Б. Көркем проза тілін зерттеудің ғылыми-теориялық негіздері. Филол. ғыл. д ... дисс. – Алматы, 1977. – 44 б.
- 3 Шайкенова А.Ж. Көркем мәтін және дискурстық талдау. Филология студенттеріне арналған оқу құралы. – Петропавл, 2012. – 8 б.
- 4 Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Электронды нұсқасы.
- 5 Кекілбаев шығармалары Ә. Электронды нұсқасы.

References

- 1 Jubanov Q. Qazaq tili jo'nindegi zerttewler. – Almati', 2010, – 148 b.
- 2 Shalabaev B. Ko'rkem proza tilin zerttewding ghi'li'mi"-teori"yali'q negizderi. Fi"lol. ghi'l. d ... di"sc. – Almati', 1977. – 44 b.
- 3 Shaykenova A.J. Ko'rkem ma'tin ja'ne di"skwrsti'q taldaw. Fi"lologi"ya stwdentterine arnalghan oqw qurali'. – Petropavl, 2012. – 8 b.
- 4 Qazaq a'debi" tilining so'zdigi. E'lektrondi' nusqasi'.
- 5 Kekilbaev shi'gharmalari' A'. E'lektrondi' nusqasi'.